

VILLE LÄHDE

Aikakäsityksemme on ristiriitainen. Kun suunnittelemme omaa, läheistemme ja jälkeläistemme elämää, katsomme pitkällekin tulevaisuuteen. Jokunen vuosikymmen ei ole lainkaan tavaton aikaperspektiivi pohdittaessa lasten koulutusta, työllistymistä tai turvallisuutta, omia elämänehtoon tekemisiä, kertyvää eläkettä tai erääntyviä lainanlyhennyksiä (oi, nuo talouden kurinalaisuuteen kutsuvat rytmittäjät). Metsän omistaja tai peltojen hoitaja saattaa tiirata sataakin vuotta tulevaisuuteen. Katseemme ulottuu kauas.

Maailman mittakaavassa koko inhimillinen historia vilahtaa ohi silmänräpäyksessä, mutta ihmiselle viisikymmentä vuotta voi olla iäisyys, sadasta vuodesta puhumatakaan. Vielä vähän aikaa sitten ”Villin lännen” ajoista oli yhä elävää muistia. Maailmansotia edeltänyt kolonialismin ja iloisen jazzin aika on edelleen monien muistoissa. Tulevaisuuteen tuijottajalle sama aika tuntuu toivottoman pitkältä, etenkin kun muutosten tahti kiihtyy taloudellisissa järjestelmissämme, teknologisessa ympäristössä sekä laajemman ja paljon tärkeemmän ympäristön mullistuksissa.

Omalle elämälle ja jälkikasvulle viisikymmentäkin vuotta on mielekäs horisontti, mutta maailman muutosten pohdintaan se vaikuttaa aivan liian pitkältä. Ympäristöuhkat ovat tästä oiva esimerkki. Kun ilmastomuutoksesta tai resurssien hiipumisesta puhutaan vaikkapa vuoteen 2050 tähytäen, suuri osa vaihtaa kannavaa aivoissaan. Siihen on kuitenkin 38 vuotta, varsin tolkullinen aikaperspektiivi monien elämänsuunnittelussa – mutta sitä harvoin suhteutetaan odotettavissa oleviin maailman mullistuksiin.

*

Taustalla lienee vähäinen vallantunne. Koetaan, että omaan elämään ja sen hallitsemiseen on sentään edes jonkinlaista valtaa. Ulkoisen maailman murrokset voi sulkea pois mielestä tehtäessä päätöksiä elämäntavasta tai elintasosta. Talouskoulutusta vailla olevat ihmiset seuraavat talouskehitystä yllättävän asiantuntevasti, mutta omia valintoja, tulkintoja ja oletuksia kyseenalaistavia reunaehtoja ei oikein haluta sijoittaa samaan kehykseen.

Maailman mullistukset voi siis etäännyttää, koska niihin yksilöillä ei tunnu olevan valtaa. Niinpä samassa keskustelussa voidaan puhua luottavaisina eläkesuun-

nitelmista ja siitä, miten on ihan turha tehdä mitään, koska maailma tuhoutuu joka tapauksessa. Omaa pärjäämistä ja yhteiskunnallista toimintaa pohditaan kuin eri pääkopissa.

Kävi miten kävi, ovat tulevat muutokset miten hankalia tahansa, useimmat ihmiset yrittävät pärjätä. Ei ole järkeä ottaa valtavaa lainaa, jos näköpiirissä on korkeiden kasvu vuosikymmenten ajan. Elämän kivijalkaa ei kannata perustaa rannikkokalastukselle alueella, jonka kalakantojen tiedetään olevan jo romahtamassa (ellei tämä satu olemaan ainoa tarjolla oleva elanto, jolloin hyviä valintoja ei ole). Pärjääminen muuttuvassa maailmassa vaatii myös uudenlaisten taitojen ja elämäntapojen oppimista: asioiden korjaamisen, viljelytaitojen opiskelun ja muiden itsellisyyden taitojen merkitys kasvaa.

Vaikka elannon hankintaa puntaroidaan ja arkitaitoja kehitetään, elämäntapojen perusteellisempaa muuttamista karsastetaan. Sitä pidetään ”maailman pelastamisena”, joka jokaisen järkevän ihmisen mielestä on tietysti turhaa näpertelyä. Kun maailma tuhoutuu, fiksu voi olla vain fatalisti.

Tässä asenteessa on oma järkensä, jos mietitään yksilön todellisia toimintamahdollisuuksia nimenomaan yksilönä – kuluttajana, hyväntekeväisenä lahjoittajana, äänestäjänä. Näkökulman muutos kuitenkin osoittaa, miten pöyhö ajattelutapa tämä on.

Maailma voi muuttua äärimmäisen vihamieliseksi ja epämiellyttäväksi paikaksi elää, mutta jokaisella on intressi yrittää pärjätä. Suurin osa ihmisistä ei kaipaa ensi sijassa vaurautta vaan vakautta, turvallisuutta ja ennustettavuutta: ruokaa, vaatteita, asunnon, työtä tai muuta mielekästä tekemistä, ihmissuhteita – ja vapautta toteuttaa itseään. Elämäntapojen muutos ei kuitenkaan välttämättä tähtää maailman pelastamiseen, vaan se on välttämätöntä myös itsen ja läheisten elämän turvaamiselle. Itsekkyyttä ja omaatuntoa ei voi erottaa toisistaan niin selvästi kuin voisi olettaa.

*

Itsekkyydellä on huono maine, koska useimmiten siitä puhutaan kilpailevassa, toiset poissulkevassa ja itsekorostavassa merkityksessä. Ajatellaan, että kaikenlainen itsekkyys tuo mukanaan egoistisia asenteita ja toimintatapoja muita ihmisiä kohtaan. Ihmiset ovat kuitenkin moniulotteisia otuksia, joiden taipumukset lihallistuvat

vasta todellisessa maailmassa. Itsekkyys voi toteutua niin moninaisin tavoin, että sitä on vaikea tunnistaa.

Ehkä turhimpia henkisen ja tieteellisen historiamme kädenvääntöjä on puntarointi itsekkyuden ja ”todellisen” pyyteettömyyden välillä. Onko esimerkiksi lasten rakastaminen ”lopulta” tai ”pohjimiltaan” vain itsensä rakastamista? Nykyään pulma puetaan useimmiten evoluutiopsykologiseen asuun, mutta sillä on lukuisia edeltäjiä ja sukulaisia. Ongelma on kuitenkin näennäinen. Itsekkyys ”pohjimmalsena” motiivina, kuten vaikka evoluutiossa ilmenevänä suvunjatkamispyrkimyksenä, on eri asia kuin (evoluution myötä kehkeytyneet) psykologisen itsekkyuden muodot. ”Pohjimmalsena” itsekkyys voi toteutua psykologisesti hyvinkin epäitsekkäin tavoin.

Filosofi Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) oli vain yksi monista uuden ajan ajattelijoista, jotka kyseenalaistivat itsekkyuden yksilöllisyyden. Hän tarkasteli itsekkyyttä laajennetussa mielessä ja aina yhteydessä ihmisen elämänpäiiriin ja yhteiskuntaan. Kilvoittelu ja vastakkainasettelua korostavissa oloissa itsekkyydellä on taipumus kehkeytyä olojensa kaltaiseksi. Rousseau mukaan yleisempi itsekkyys on kuitenkin olennaista kaikelle ihmiselämälle. Se on välttämätön aines itselle tärkeiden asioiden, myös lähimmäisten, puolustamisessa ja vaalimisessa. Se on ylipäättään erottamaton osa ihmisen motivaatiota ja sosiaalisuutta, sillä tunnustuksen kaipuu on itsekkyuden perusaines. Mutta kuten sanottua, eletty maailma ja ihmissuhteet vaikuttavat myös siihen, millaisen muodon itsekkyys ottaa.

Rousseau näkökulmasta kiistely itsekkäiden tekojen ja sosiaalisen omatunnon perimmäisyydestä onkin keinotekoista, sillä näiden tunteiden olettaminen siististi erillisiksi sivuuttaa ihmisen väistämättömän nivoutumisen toisiin ihmisiin ja maailmaansa.

*

”Maailman pelastamiseksi” leimautuvat teot voivatkin olla välttämättömiä muuttuvassa maailmassa pärjäämiselle, sillä lopulta se vaatii tietoa ja tuntemusta muutoksista sekä niihin reagoimista. Tapamme syödä, pukeutua, liikkua ja asua tulevat väistämättä muuttumaan. Toisista tavoista tulee liian kalliita, toisista mahdottomia. Toisaalta uusien taitojen opiskelu helpottaa sopeutumista. Itsekkyys ja omatunto nivoutuvat yhteen arjessa.

Ylistetty kuluttajan valta tahtoo jäädä merkitykselliseksi puuhasteluksi poliittisina tekoina, laajalle

kurottavana pyrintönä. Se on kuitenkin voimallinen väline elämän haavoittuvaisuuden vähentämiseen. Voi vaikkapa välttää sitoutumista raskaaseen velkataakkaan yhä epävarmemmaksi muuttuvassa maailmassa. Mutta kuluttajan vallan lisäksi on viljelijän, yhteistyön tekijän tai vaikkapa korjaajan valtaa, josta Matthew B. Crawford puhuu teoksessaan *Elämän korjaajat*.

Kaikki ei ole kuitenkaan itsestä kiinni. Valta valintoihin on rajattu. Näin tulee väistämättä peliin myös se ”maailman pelastaminen”, joka tahdotaan mieltää itsekkyuden vastakohtaksi, sosiaalisesti omatunnoksi tai pyyteettömyydeksi. Nykyään on muotia ajatella, että kuka vain voi muuttaa maailmansa yksin: leppoistaa, vähentää ja vihertää. Valtaosalle ihmisistä valinnat ovat kuitenkin rajattuja taloudellisen epätasa-arvon ja jopa akuutin köyhyyden, yhteiskunnallisen aseman, tarjonnan rajallisuuden tai tiedon ja taidon puutteen vuoksi.

Niinpä yhteiskunnallinen toiminta ja sosiaalinen omatunto eivät ole erillisiä yksilön valinnoista ja laajennetusta itsekkyudesta. Merkitykselliset valinnat ovat ihmisten enemmistölle mahdollisia vain yhteiskunnassa, joka antaa niille mahdollisuuden – mutta yhteiskunnan muutos voi vaatia sitkeääkin poliittista toimintaa. Siksi myös yhteiskunnallisen keskustelun ja kamppailun taitojen kehittäminen on välttämätöntä.

*

Tämä on viimeinen pääkirjoitukseni toistaiseksi, sillä vuonna 2013 lehden päätoimittajina toimivat Antti Salminen ja Jaakko Belt. Ensi vuonna keskityn kirjoittamiseen sekä luotsaan toiminnanjohtajana alati rönnyileviä niin & näin -tekemisiä. Lehden palstoilta en suinkaan poistu, ja saattaapa olla, että päätoimittajavastuun siirtyminen eteenpäin antaa aikaa kirjoittaa lehteen enemmänkin. Minut saa edelleen kiinni osoitteesta paatoimittaja@netn.fi, sillä tehtäviini kuuluu kirjoitusten vastaanottaminen ja yhteistyö ystäviemme ja kollegoidemme kanssa.

Kiitoksia työtovereille, kirjoittajille, kuvittajille, graafikoille, painajille sekä ennen kaikkea yhä laajemmalle lukijajoukolle tästä elämänvaiheesta. Minua se auttoi löytämään juuri noita mielekkämpiä ja hedelmällisempiä polkuja.